

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ЗДОРОВ'Я

Катерина Дуванська,
асистентка кафедри соціальної педагогіки
Державний заклад «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
E-mail: ekaterina.duvanskay@gmail.com

У процесі реформування української системи освіти відбувається поступове впровадження інклюзивних підходів у сфері вищої освіти. Зокрема, навчальні заклади адаптують освітні програми, оновлюють інфраструктуру відповідно до принципів універсального дизайну, а також організовують інститути підтримки для здобувачів вищої освіти з інвалідністю. Важливим чинником таких трансформацій стало приєднання України у 2009 р. до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, що визначило правові рамки та етичні стандарти забезпечення рівних можливостей у доступі до освітніх ресурсів.

Вища освіта є важливою ланкою соціальної інтеграції особистості, оскільки вона не лише сприяє набуттю професійних компетенцій, а й формує ціннісні орієнтири, адаптивні стратегії поведінки та розвиває внутрішні ресурси для успішної соціалізації в умовах швидкоплинного соціального середовища [2]. Особливо вагоме значення здобуття вищої освіти має для молоді з обмеженими можливостями здоров'я (далі — ОМЗ), оскільки воно відкриває широкі можливості для особистісного розвитку, підвищення рівня самостійності, зміцнення психологічної стійкості та покращення якості життя.

Проте інтеграція здобувачів вищої освіти з ОМЗ у навчальне середовище потребує не лише технічних чи методичних заходів. Успішність їх освітньої траєкторії значною мірою залежить від системного соціально-психологічного супроводу, що спрямований на усунення перешкод у процесі інклюзії, зменшення емоційного стресу та підтримку

мотивації до навчання. Ускладнюють адаптацію такі суб'єктивні чинники, як занижена самооцінка, обмежений досвід самостійної соціальної взаємодії, наявність залежних життєвих установок, відсутність сформованих стратегій самореалізації, а також індивідуальні психофізіологічні особливості, які впливають на когнітивні та комунікативні функції.

Таким чином, соціально-психологічний супровід виконує комплексну роль підтримки, створюючи умови для формування позитивної ідентичності здобувачів вищої освіти з ОМЗ, стимулюючи їх пізнавальну активність, удосконалюючи комунікативні навички, сприяючи успішній адаптації в академічному середовищі та розвитку активної громадянської позиції. Ефективність цього процесу багато в чому визначається взаємодією між різними фахівцями освітнього простору, професійною підготовкою викладачів до інклюзивної роботи та цілісністю стратегії підтримки.

Наукове підґрунтя нашого дослідження формують міждисциплінарні підходи, що поєднують надбання психології, соціальної педагогіки та спеціальної освіти. Зокрема, у психологічному аспекті спираємося на теорію соціальної підтримки (К. Петровський, І. Юркевич), соціальної адаптації (Г. Крайг, Т. Парсонс), концепцію особистісної ідентичності (Е. Еріксон, Дж. Марсія), а також дослідження впливу інклюзивного середовища на психоемоційний стан здобувачів вищої освіти з ОМЗ. У соціально-педагогічному дискурсі базовими є роботи, присвячені супроводу вразливих категорій здобувачів освіти (І. Зверєва, О. Безпалько), формуванню інклюзивної культури закладу освіти (М. Шеремет, О. Таранченко), розвитку професійної готовності педагогів до інклюзивного навчання (Н. Лавріненко, С. Раєвська).

Метою статті є аналіз процесу інтеграції здобувачів вищої освіти з обмеженими можливостями здоров'я в систему інклюзивної вищої освіти.

Соціально-психологічний супровід здобувачів вищої освіти з обмеженими можливостями здоров'я у вищій школі має на меті забезпечити умови для їх повноцінної участі у навчальному процесі, сприяти стійкій адаптації до вимог освітнього середовища та підтримувати особистісний розвиток з урахуванням індивідуальних особливостей.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію низки завдань, що охоплюють як психолого-педагогічний, так і організаційно-соціальний аспекти підтримки здобувачів вищої освіти з обмеженими можливостями здоров'я (ОМЗ):

- забезпечення координації між усіма учасниками освітнього процесу — викладачами, кураторами, психологами, адміністрацією та службами підтримки — для формування цілісної, взаємопов'язаної моделі соціально-психологічного супроводу;
- впровадження системного моніторингу психоемоційного стану здобувачів з ОМЗ з метою своєчасного виявлення ознак дезадаптації, емоційного вигорання чи соціальної ізоляції;
- сприяння активній інтеграції здобувачів з ОМЗ у навчальне та соціальне середовище, включно з підтримкою участі у студентських ініціативах, академічних колективах та позааудиторних заходах;
- формування позитивної Я-концепції, розвитку толерантного ставлення до себе та оточуючих, що включає розвиток емоційної рефлексії, емпатії і навичок ефективної соціальної взаємодії;
- індивідуалізація освітнього процесу з урахуванням специфічних потреб кожного здобувача, що передбачає адаптацію навчальних матеріалів, оптимізацію режиму навчання та варіативність методів оцінювання;
- забезпечення доступності освітнього простору на архітектурному, інформаційному та комунікаційному рівнях відповідно до принципів універсального дизайну;

- підтримка розвитку конструктивної самооцінки, академічної впевненості та внутрішньої мотивації як фундаменту подолання особистісних бар'єрів і залежних поведінкових стратегій;
- сприяння адаптації першокурсників з ОМЗ шляхом створення сприятливого середовища, реалізації менторських програм і надання психологічного консультування;
- активне залучення здобувачів з ОМЗ до діяльності студентського самоврядування як засобу розвитку соціальної активності та впливу на управлінські процеси у вищій школі;
- підтримка та стимулювання творчої активності, ініціативності та участі у проєктній діяльності, що сприяє глибинному емоційному залученню в навчальний процес і підвищенню рівня самореалізації [1].

Важливим елементом ефективного соціально-психологічного супроводу здобувачів вищої освіти з обмеженими можливостями здоров'я є налагоджена взаємодія з приймальними комісіями задля своєчасного виявлення осіб, які потребують спеціалізованої підтримки. Методична допомога кураторам академічних груп забезпечує узгодженість педагогічних впливів та координацію дій усіх учасників освітнього процесу.

Функціональний зміст системи супроводу становить основу комплексної підтримки, орієнтованої на унікальні потреби кожного здобувача. Кожна функція виконує ключову роль у сприянні адаптації, розвитку, включенню в освітнє середовище та захисті прав здобувачів, які перебувають у вразливому становищі. Взаємозв'язок та доповнюваність цих функцій забезпечують комплексний вплив на освітній та соціальний досвід осіб, формуючи умови для їхнього особистісного та професійного зростання.

Діагностична функція передбачає систематичне вивчення індивідуальних особливостей здобувачів вищої освіти з ОМЗ шляхом збору, обробки та аналізу надійної інформації про рівень їх особистісного розвитку, когнітивної активності, емоційної стабільності, міжособистісних

стосунків та успішності у навчанні. Основним завданням є виявлення факторів, які ускладнюють адаптацію або обмежують можливості самореалізації, а також формування цілісного уявлення про потреби та ресурси для подальшого індивідуального планування підтримки.

Розвивальна функція, яка охоплює стимулювання особистісного зростання здобувачів вищої освіти через розвиток навичок саморефлексії, критичного мислення, емоційного інтелекту та соціальної компетентності. Особлива увага приділяється підтримці самовираження, розкриттю творчого потенціалу, формуванню впевненості у власних силах та подоланню внутрішніх бар'єрів, пов'язаних із самооцінкою і соціальними стереотипами.

Інтегративна функція - забезпечує координацію діяльності фахівців різних профілів — викладачів, психологів, соціальних працівників, медичних спеціалістів, адміністративного персоналу та представників студентського самоврядування. Міждисциплінарна взаємодія сприяє єдності дій, послідовності підтримки і реалізації цілісної інклюзивної політики, запобігаючи дублюванню функцій.

Регулятивна функція – впроваджується через організацію та впорядкування взаємодії учасників освітнього процесу шляхом розробки чітких алгоритмів реагування на запити, формування нормативно-правових основ адаптації навчального процесу та коригування педагогічних стратегій з урахуванням індивідуальної динаміки розвитку здобувачів. Вона також сприяє запобіганню конфліктам і розвитку конструктивної комунікації в академічному середовищі.

Захисна функція – зосереджена на попередженні дискримінації, соціальної ізоляції, психологічного тиску та інших негативних впливів з боку освітнього середовища або суспільства та реалізується через створення безпечного простору, що сприяє соціальній підтримці, мінімізації стресових факторів і гарантує рівний доступ до освітніх ресурсів і можливостей.

Компенсаторна функція передбачає усунення або пом'якшення обмежень, пов'язаних з медико-соціальними чи сімейними обставинами, шляхом компенсації соціалізаційних прогалин, нестачі сімейної підтримки або обмеженого доступу до культурно-освітніх ресурсів, що сприяє створенню умов, максимально наближених до досвіду ровесників без ОМЗ, забезпечуючи рівні стартові можливості для особистісного і професійного розвитку.

Злагожене виконання вказаних функцій забезпечує цілісність і результативність соціально-психологічного супроводу здобувачів вищої освіти з ОМЗ в умовах інклюзивного освітнього середовища. Залежно від індивідуальних потреб, акценти можуть зміщуватися у бік окремих функцій, однак лише їх взаємодоповнюваність дає змогу досягти оптимальних результатів адаптації, розвитку та соціалізації.

Для ефективної реалізації цих функцій важливим є дотримання принципів супроводу, які становлять методологічну основу системи підтримки здобувачів вищої освіти з обмеженими можливостями здоров'я.

Перш за все, принцип індивідуалізації полягає у врахуванні унікальних особливостей кожного здобувача, що дозволяє створювати адаптовані програми підтримки, максимально відповідаючи на його потреби та запити. Такий підхід сприяє розвитку потенціалу особистості, збереженню мотивації до навчання і подоланню бар'єрів, що виникають у процесі інтеграції в академічне середовище.

Наступним є принцип комплексності, який забезпечує всебічний вплив на різні сфери життя здобувача, враховуючи не лише освітні, а й соціальні, психологічні та медичні аспекти. Координована робота між різнопрофільними фахівцями дає змогу ефективно реагувати на складні виклики та забезпечувати підтримку на різних рівнях.

Важливим є також принцип партнерства, що передбачає рівноправну взаємодію між здобувачем, освітніми установами, сім'єю та соціальними службами. Відкрита комунікація та взаємна довіра формують

сприятливі умови для реалізації спільних цілей, підвищують рівень соціальної включеності та посилюють відчуття підтримки.

Принцип превентивності орієнтований на профілактику можливих труднощів і ризиків у навчанні та соціалізації. Вчасне виявлення проблемних ситуацій і їх системне вирішення дозволяють знизити негативний вплив стресових факторів і запобігти виникненню кризових станів.

Значущим є принцип доступності, який гарантує, що всі заходи підтримки будуть реалізовані з урахуванням особливостей фізичного, інформаційного та психологічного середовища, що забезпечує рівний доступ здобувачів з ОМЗ до освітніх ресурсів, сервісів і можливостей повноцінного навчання.

Застосування цих принципів у практичній діяльності сприяє формуванню інклюзивного освітнього простору, де кожен здобувач вищої освіти має можливість розвиватися, реалізувати свої здібності та відчувати себе частиною академічної спільноти. Такий підхід не лише підвищує ефективність навчання, а й створює основу для соціального партнерства і рівноправного включення осіб з ОМЗ у суспільне життя.

Важливо відзначити, що реалізація соціально-психологічного супроводу потребує постійного вдосконалення методик, підвищення кваліфікації фахівців та оновлення нормативної бази відповідно до сучасних викликів і тенденцій розвитку інклюзивної освіти. Тільки за умов системної, цілісної та професійної підтримки здобувачі вищої освіти з обмеженими можливостями здоров'я зможуть досягти бажаних результатів у навчанні, розвитку і самореалізації.

Список використаних джерел:

1. Педагогічні технології інклюзивного навчання / А. А. Колупасва, О. М. Таранченко. Харків : Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 160 с.

2. Особи з особливими потребами: етичне спілкування, супровід, допомога / Гудим І., Данілавічюте Е., Жук В., Макарчук Н., Чеботарьова О., Замша А. К.: 2016. 72 с.

3. Гуманізація освітнього простору спеціальної та інклюзивної освіти: теорія і практика: колект. монографія / Е.А. Данілавічюте, С.П. Миронова, Н.Г. Пахомова, О.М. Таранченко [та ін.]; за наук. ред. А.А. Колупаєвої, І.М. Дичківської. Рівне : Волинські обереги, 2020. 364 с.